

**Intellectual kamchiligi bo‘lgan bolalar mehnat ta’limi va madaniy gigiyenik
ko‘nikmalarni shakllantirish**

Bozorboyev Javlon

Jizzax Davlat Pedagogika universituti Maxsus

pedagogika kafedrası stajiyor o‘qituvchisi

Berdiyorov Xurshid

Jizzax Davlat Pedagogika universituti Maxsus

pedagogika kafedrası stajiyor o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada intellektual kamchiligi bo‘lgan bolalar mehnat ta’limi va madaniy gigiyenik ko‘nikmalarni shakllantirish uning istiqbollari fikrlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada bugungi kunda respublikamizda amaldagi ta’lim tizimi bolalarni mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirib borishga yo‘naltirilgan mustaqil fikrlash orqali bolalarni aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilish borasida hamda ularni mehnat tarbiyasi va mehnat gigiyenik ko‘nikmalarini shakllantirish orqali kelajkdagi ularni jamiyatda o‘z o‘rinlarini topishi haqida fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zilar: yordamchi maktab, aqli zaif, pedagogik mahorat, pedagogik muloqot ijodkor, psixofizik xususiyat, mehnat ta’lim, tashabbuskor, artikulyatsion apparati.

Аннотация: В данной статье научно анализируются трудовое воспитание детей с ограниченными интеллектуальными возможностями и формирование культурно-

гигиенических навыков. Также в статье действующая система образования в нашей республике служит развитию умственных способностей детей через самостоятельное мышление, а формируя у них навыки трудового воспитания и гигиены труда, они могут быть использованы в обществе в будущем, мнения по поводу трудоустройства.

Ключевые слова: вспомогательная школа, умственно отсталый, педагогическое мастерство, творческое педагогическое общение, психофизические характеристики, трудовое воспитание, инициатор, артикуляционный аппарат.

Abstract: In this article, labor education of children with intellectual disabilities and the formation of cultural hygiene skills are scientifically analyzed. Also, in the article, the current educational system in our republic serves to develop children's mental abilities through independent thinking, and by forming their labor education and labor hygiene skills, they can be used in society in the future. opinions about finding places are highlighted.

Key words: auxiliary school, mentally retarded, pedagogical skills, creative pedagogical communication, psychophysical characteristics, labor education, initiator, articulation apparatus.

Hozirgi davrda mehnat tarbiyasi boshqa tarbiya turlaridan har taraflama ustunligi bilan ajralib turishi kerak. Maxsus maktablardagi mehnat esa alohida tashkil etilishi lozim. Chunki mehnat faoliyatida nuqsonli bolalardagi psixofizik yetishmovchiliklar ko‘proq kuzatiladi va bartaraf etiladi. Mehnat jarayonlari yordamchi maktab bolalarini atroflicha rivojlantirish va hayotga, mehnatga tayyorlashning asosidir. Bu maktablardagi mehnat tarbiyasining vazifalari o‘quvchilarni mehnat malakasi va ko‘nikmalari bilan qurollantirish, mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash, ularda jamoa hislarini tarkib toptirish va xulq m e‘yorlarini shakllantirishdan iborat. Maxsus maktablardagi mehnat tarbiyasi turli faoliyatlarda: o‘quv, maishiy va ijtimoiy mehnatda amalga oshirib boriladi. Bu mehnat turlarining barchasi bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, har biri o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

O'quvchilar mehnatda uning kerak bo'ladigan bilimlarni egallasalar, maishiy mehnatda oddiy, sodda, tushunarli turlari bilan tanishadilar. Nuqsonli bolalarni tarbiyalashda ijtimoiy foydali mehnat katta ahamiyatga ega. Bularga o'z-o'ziga xizmat qilish, turli kechalar tashkil etish va o'tkazish, ko'rgazmalar, tanlovlar, maktabni obodonlashtirish ishlari, hosilni yig'ishtirib olish, to'garak ishlari va boshqa qator mehnat turlari kiradi. Bu mehnat turlari mazmunining turlitumanligi nuqsonli bolalarning keng hajmda bilim egallashlariga imkoniyat yaratadi. Maxsus maktablardagi mehnat tarbiyasi ishlab chiqarish mehnatlarida samarali natijalar beradi. Mehnat orqali bolalar turli fanlarga oid nazariy bilimlar olish bilan birga, ularda shaxsiy sifatlar shakllanib borishi asosida mehnat davolash vazifalarini ham o'taydi. Barcha mehnat jarayonlaridagi xatti-harakatlar oqibatida fiziologik jarayonlar yaxshilanib boradi, ruhiyatga ijobiy ta'sir etadi. Ularning irodaviy sifatlarini shakllantiradi. Ular faoliyatiga tashkiliy mab'ot beradi, asosiysi, mehnat tufayli aqli zaif bolalar o'z kasalliklariga oid fikrlardan chalg'iydilar. Lekin bunda mehnat topshiriqlari bolalar kasalligi darajasiga, xususiyatlariga qarab berilishi kerak, shundagina yaxshi natijalarga erishish mumkin. Pirovard-natijada maxsus maktablarni, xususan, yordamchi maktablarni tugatgan bolalar turli tashkilotlarga ishga joylashadilar (S.Sh.Aytmetova. 1986). Tajribalar hamda ilmiy izlanishlarning ko'rsatishicha, yordamchi maktab o'quvchilari mehnat faoliyatining turli jabhalarida muvaffaqiyatli ishtirok etishlari mumkin. Jamoa bo'lib mehnat qilish asosida o'quvchilar aqliy, estetik, jismoniy rivojlanib, ularning dunyoqarashlari, axloqiy sifatleri, xarakteri shakllanib boradi. Aqli zaif bolalarni mehnat tarbiyasiz korreksion rivojlantirishni tasavvur etish mumkin emas. Yordamchi maktablarda mehnat tarbiyasini amalga oshirishda mehnat haqida suhbatlar, ayrim mehnat jamoalari haqida hikoya qilib berish, mashhur, ilg'or kishilar to'garakida ma'lumot berish, qishloq mehnatkashlari haqida savol-javoblar tashkil etish yaxshi natijalar beradi. Turli mavzularda qiziqarli suhbatlar o'tkazish aqli zaif bolalardagi qator salbiy sifatlarining to'garaklanishiga olib keladi. «Barcha kasblar kerak», «Bizning rejalarimiz — bizning sevgan ishimiz», «Barcha mehnat faxrlidir», «O'simliklarni asrang», «Nonni tayyorlash jarayoni» va boshqa mavzular bolalar tomonidan sevib o'rganiladi. «Ishlab chiqarish korxonalariga sayohat uyushtirish orqali maktab mehnat ustaxonalaridagi mehnatga boshqacha munosabatda bo'ladilar»,— deb ta'kidlaydi Ya.Ya.Karvalis. Demak, sayohat

faqat tomosha uchun o‘tkazilmaydi, balki bolalarda ijtimoiy ongini shakllantirishga ham xizmat qilar ekan. Buning uchun maxsus tayyorgarlik ishlari olib boriladi. Turli korxonalarga, jamoa xo‘jaliklariga ekskursiyalar uyushtirish asosida aqli zaif o‘quvchilarda o‘ziga xos ishonch hosil qilinadi. Hayotda asosiy narsa — vijdonan mehnat qilish kerak, degan fikr paydo bo‘ladi. Mehnatdagi yutuqlar uchun berilgan turli mukofotlar, tanqidiy surat ko‘rish asosida yordamchi maktab o‘quvchilari qanday yashash, ishlash kerakligi haqida o‘ylay boshlaydilar. Har bir sayohat oxirida yakuniy suhbat o‘tkaziladi. Yordamchi maktablardagi mehnat tarbiyasini amalga oshirishda mehnati natijalarini namoyish etuvchi to‘garak ishlari ham muhim ahamiyatga ega. Bu to‘garaklarga qatnashish orqali aqli zaif bolalarni tarbiyalash, hayotga tayyorlash yaxshi natijalar beradi. Yordamchi maktablardagi mehnat orqali bolalarda kasbga tayyorgarlik, kasb tanlashga havas uyg‘otib boriladi. Yordamchi maktablardagi mehnat ta’limi orqali o‘quvchilarni milliy hunarmandchilikka oid kasb-hunarga tayyorlash, hozirgi zamon sanoat va qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishi, qurilish, transport, xizmat ko‘rsatish sohasining asoslari bilan tanishtirish orqali esa o‘quvchilarda ko‘p qo‘laniladigan ish asbob-uskunalarini bilan ishlash ko‘nikmalari ham tarbiyalanadi. O‘quvchilarda umumiy ish madaniyati, o‘z ish o‘rni tashkil eta bilish, ish qurollarini hamisha tartibli holda saqlash, ish vaqti va materiallarni tejash, jamoa mehnatini uyushtira bilish, qiyinchilik tug‘ulganda yordam ko‘rsatish kabi shaxsiy sifatlar shakllantiriladi. Ta’limning unumli mehnat bilan birlashtirilishi natijasida aqli zaif bolalarning kasb tanlashiga sharoit yaratiladi. Yordamchi maktablardagi mehnat tarbiyasi maqsad asosida, sistemali tarzda olib boriladi. Hozirgi zamon yordamchi maktabida mehnat tarbiyasining o‘ziga xos izchil tizimi tarkib topgan. Bular birmuncha oddiy mehnat turlaridan boshlanib, borgan sari murakkablashib boruvchi mehnat turini o‘z ichiga oladi. Psixologlar fikricha, aqliy mehnat bola uchun eng og‘ir mehnat ekan. Chunki bu mehnat boladan aqlga zo‘r berishni talab etadi. Shuning uchun yordamchi maktablardagi o‘quv mehnati bolalarning qurbi yetadigan darajada bo‘lishi kerak. Aks holda ijobiy ta’sir o‘rniga salbiy ta’sir etishi mumkin. O‘quv mehnatining bosh vazifasi bolalarni o‘qishga o‘rgatishdan, ularni o‘quv mehnati usullari bilan qurollantirishdan iborat. O‘quv mehnati jarayonida hosil qilinadigan ko‘nikma va malakalar aqli zaif o‘quvchilarning ijtimoiy foydali, unumli mehnatda qatnashishiga ijobiy ta’sir

ko'rsatadi, o'quvchilarni bo'lajak mehnat faoliyatiga tayyorlash uchun poydevor bo'ladi. Ijtimoiy foydali mehnat ahamiyati aniq ifodalangan, bir maqsadga qaratilgan, ongli, rejali, ixtiyoriy faoliyatdir. O'quvchilarning bajarishi shart bo'lgan va ijtimoiy dasturlarga muvofiq amalga oshiriladigan ijtimoiy foydali mehnat sinfdan tashqari ishlarda amalga oshiriladi. Ijtimoiy foydali mehnat turli shakllarda tashkil etilishi mumkin. Bunday mehnat jarayonlarida o'quvchilarda mas'uliyat, ijtimoiy mulkni ehtiyot qilish, intizom, ijodiy faollik kabi axloqiy fazilatlar shakllanib boradi. Bu mehnatning eng muhim xususiyati shundan iboratki, bu shunchaki qilinadigan mehnat emas, balki mehnat faoliyatining har bir qatnashchisi atrofidagi kishilar hamda maktab haqida g'amxo'rlik qilishda namoyon bo'ladigan mehnatdir. Turli ijtimoiy foydali mehnat jarayonida aqli zaif o'quvchilarda aqliy, estetik va jisim oniy sifatlar rivojlantirilib boriladi. Yordamchi maktab boshlang'ich sinflaridayoq bolalar mehnat ishtirokchilari bo'lib qolmasdan, balki bu ishlarni tashkil etishda o'qituvchining yordamchisi hamdir. Ijtimoiy foydali mehnat muntazam olib borilsagina ijobiy, tarbiyaviy ta'sir etadi. Bu narsa ishini tanlash bilangina emas, balki puxta rejalashtirish bilan ham ta'minlanadi. Rejada ijtimoiy foydali mehnatning sanitariya, gigiyena, texnika xavfsizligi qoidalariga rioya qilinadigan holda o'tkazilishi ham belgilanadi. O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ijtimoiy foydali mehnatning eng oddiy va ommabop turidir. Bu mehnat turi uyda va maktabda o'zlariga xizmat qilishga bo'linadi. Yordamchi maktablarda bu mehnat turiga jiddiy e'tibor beriladi. Bolalarni tarbiyalash tajribalarining ko'rsatishicha, o'quvchilarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda oila katta rol o'ynaydi. Defektologlar oiladagi bolalar mehnatiga katta e'tibor berganlar, ularning ko'rsatishicha, oilaning har bir a'zosi xonadondagi umumiy mehnatning qatnashchisi bo'lgan joydagina oila aniq jamoa sifatida rivojlanadi. Aynan ana shu oiladagi mehnat bolalarda ota-onalarning mehnatiga hurmat bilan qarashni, oilaning kichik a'zolariga g'amxo'rlik qilish ruhini tarbiyalar ekan. Agar bolalar uyda o'zlariga xizmat ko'rsatishga, oila a'zolariga yordam berishga o'rgatilgan bo'lsalar, maktabda ularning o'zlariga xizmat ko'rsatishni tashkil etish oson kechadi. Yordamchi maktabdagi bunday insonlarga o'quv qo'lanmalari va maktab jihozlarini tamirlash, sinfdan gul o'stirish, «jonli burchak»da jonivorlarni parvarish qilish, chiqindi qog'ozlar va metall to'plash, maktab yer maydonidagi ishlar, o'quvchilar va tarbiyalanuvchilar uchun

o'yinchoqlar yasash, sinfda, maktabda, oshxonada navbatchilik qilish ishlari kiradi. Ana shunday topshiriqlarni bajarish asosida o'quvchilarda axloqiy tushuncha mustahkamlanadi, ular jamoatchilik faoliyatiga qiziqqa boshlaydilar. Bunday mehnat natijasida ularda odat, ehtiyojlar shakllanadi, maqsad sari intilish rivojlanib boradi. Beriladigan barcha topshiriqlar bolalar xususiyatiga mos bo'lib, ularni bajarish uchun ma'lum vaqt beriladi. Aqli zaif bolalarni amalda ishlatib tarbiyalash muhim korreksion pedagogik masala sanaladi. Bolalarni mehnatga tarbiyalash jarayoni to'laqonli bo'lishi uchun qator talablarga va shartlarga amal qilish kerak. Bunday shartlarga quyidagilar kiradi: 1. Bolalar mehnatga qancha erta jalb etilsa, uning mehnat tarbiyasi shunchalik muvaffaqiyatli o'tadi. 2. Bolalarning mehnati ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lishi kerak. 3. Charchoq, horish hissini tug'diradigan sevimli mehnatgina bolalarga quvonch bag'ishlaydi. Jismoniy va aqliy kuch talab etmaydigan yengil mehnat samara bermaydi. 4. Kattalar bolalarning mehnatini odob doirasida nazorat qilishi, boladagi o'z kuchiga ishonchni qo'llab-quvvatlashi kerak. Agar yordamchi maktab o'quvchisi topshiriqni bajarganidan keyin o'z muvaffaqiyatidan quvonsa, qilgan ishi bilan faxrlansa, haqiqiy inson sifatida kamol topadi, o'zini baxtiyor kishi deb his qila boshlaydi. 5. Yordamchi maktab o'quvchilari mehnati dam olish bilan almashtirib borilishi kerak. Mehnat turlarining navbat bilan bajarilishi ham charchoqni bosadi. Har qanday mehnat topshirig'i foydali, imkon boricha natijali bo'lishi kerak. Bu natija jamoat uchun va o'zi uchun qanchalik ahamiyatga ega bo'lsa, mehnatning tarbiyaviy ta'siri shunchalik kuchli bo'ladi. Sharq mutafakkirlari, pedagoglar xo'jako'rsinga qilinadigan yoki bolalarning vaqtini oladigan ishga qat'iy e'tibor bildirgan edilar. 7. Unumli mehnatda bolalarning shaxsiy, moddiy manfaatdorligini rad etish kerak emas. Tajribalarning ko'rsatishicha, faqat shaxsiy manfaatdorlik orqaligina bola to'la kuch bilan ishlashi, o'rganishi, jamoaga singib ketishi va shu tarzda to'la qimmatli mehnatkash darajasiga ko'tarilib, shu asosda burch va sharafga binoan ishlash imkoniyatini beradigan yuksak ong hosil qilishi mumkin. 8. Mehnat faoliyatini tashkil qilish axloqiy tarbiya, intizom bilan bog'lanishi lozim. 9. Mehnat aqli zaif bolalarning yoshi, individual, psixofizik xususiyatlariga monand bo'lishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari va ayniqsa, birinchi sinf o'quvchilari faoliyatining asosiy turi o'yin bilan bog'liqdir. Maktab yoshidagi bolalarning o'yinlarida, albatta mehnat elementlari boladi (qurilish

materiallaridan, o'yinchoqlardan foydalanib o'ynash). O'yin jarayonida hosil qilingan tashkilotchilik ko'nikmalari asta-sekin mehnatdagi tashkilotchilik ko'nikmalariga aylanib boradi. Ishda bo'lgandek, o'yinda ham faol fikr yuritiladi. O'yin va ish bolaga quvonch bag'ishlaydi. Ishda bo'lganidek, o'yinda ham mas'uliyat bo'lishi kerak. Mehnat faoliyati jarayonida o'quvchilar o'zlariga topshirilgan ishlarni bajaribgina qolmay, o'z ishlarini mustaqil tashkil etishni ham o'rganishlari zarur. Odam qo'li faqat mehnat quroli bo'lib qolmasdan, mehnat mahsuli ekanligini e'tiborga oladigan bo'lsak, aqli zaif bolalarning rivoji uchun mehnatning qanchalik ahamiyatli ekanligi yanada ravshanlashadi. Burgut ko'zi juda uzoq masofadan kichik narsalarning qimirlashini sezadi, ammo inson ko'zi burgut ko'zi ko'ra olmagan narsalarni ko'ra oladi. Itning hid bilish a'zolari nihoyatda nozik bo'lib, yaxshi rivojlangan bo'sa ham inson sezgan hidlarning barchasini seza olmaydi. Inson quyidagi tuyush sezgilariga hech bir hayvon sezgisi tenglasha olmaydi. Odam organizmining bu darajada takomillashishiga sabab ming yillab davom etayotgan mehnat jarayonidir. Shu sababli, yordamchi maktablarda bolalar vaqtini shunday tashkil etish kerakki, ular miyasi fikrlashsiz, ishsiz qolmasin, aks holda qator noxush holatlar, ko'ngilsiz voqealar xuddi shu bekorchi vaqtda yuz berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Defektologiya asoslari" fanidan o'qitish materiallari to'plami J.D.Bozorboyev-Paxtakor - 2022 yil
2. "Umumiy pedagogika" B.X.Xodjayev -Toshkent-2017
3. "Pedagogik atamalar lug'ati" Toshkent-2008
4. Qodirova R.M. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta- maxsus ta'lim muassasalari uchun darslik. T.: "Istiqlol", 2006 y.
5. Dergunskaya V.A., Koshkina A.A., O'yinlar - maktabgacha tarbiyachilar bilan tajriba: O'quv-uslubiy yordam - Moskva, Ustoz ta'limi markazi, 2013